

PISANJE ANTROPOLOGIJE U EVROPI

U ovom radu više pažnje poklanjamo poetici jedne monografije (Kliford i Markus, 1986) a manje njenom političkom kontekstu. Rad se zasniva na autorovom istraživačkom iskustvu među Ciganima kao primeru političkog konteksta pisanja unutar Evrope i o njoj. Antropolozi tradicionalno proučavaju narode daleko od akademskog sedišta istraživača. Suprotno tome, kada istraživač u akademskom smislu deli istu teritoriju s čitaocima etnografije i svojim budućim čitaocima, onda tu postoje i dodatne posledice, naročito ako je reč o prepoznavanju konkretnih pojedinaca i izlaganju zvanične dokumentacije. Ako piše godinama kasnije, antropolog ima veću slobodu navođenja detalja i objavljivanja. Vremenom se rizik objavljivanja nečeg što bi se moglo smatrati neprijateljskim smanjuje. U međuvremenu, pojedinci su porasli, preselili se ili preminuli, a vladini programi se promenili. Međutim, odskora, lakoća komuniciranja preko Interneta može učiniti da nekadašnje neprijatnosti, izazvane geografskom blizinom, postanu manje važne. Kao i njihove egzotičnije kolege, i evropski antropolozi takođe su morali da se izbore za uverljivost vlastitog stila. Morali su da pišu u odnosu na nasleđe koje su činili spisi trgovaca, misionara i pustolova na lokalnoj teritoriji, na primer, političara i socijalnih reformatora. Danas je, i jedne i druge, i evropeaniste, i egzotičare, sklonost literarnoj obradi oslobodila nužnosti da njihove monografije imaju naučnu uverljivost.

Poetike pisanja antropologije povezane su s politikom iako je to možda teže uvideti. Obavljanje antropološkog terenskog rada u Evropi i kasnije pisanje

monografije, predstavljaju predmet mnogih polemika. Antievropski etos koji ide u prilog nekog drugog, egzotičnog mesta, pratio je, barem u Ujedinjenom Kraljevstvu, bavljenje i pisanje antropologije.¹

I drugi duhovi vrebaju pisca za pisačim stolom. Političko-geografska blizina potencijalnih čitalaca, uključujući pripadnike ili saradnike istraživanih naroda, učinila je da antropolog bude mnogo pažljiviji prema "njima", naročito u pogledu ogrešenja o poverljivost stvari i izlaganje pojedinaca javnosti. Postoje i veliki zakonski rizici. Dok zapadni antropolozi u postkolonijalno doba i doba nadirućeg nacionalizma imaju problema da dobiju vize za područja dalje od Zapada, dotle antropolozi koji pišu o svojoj, zapadnoj teritoriji, i unutar nje, imaju manje problema kada se radi o geografskoj pristupačnosti a više kasnije, u fazi objavljivanja. Čak i kada izučavani narodi mogu biti u velikoj meri nepismeni, kao što su Cigani u mom slučaju, uvek postoje pismeni dokoličari koji mogu preneti ili karikirati sadržaje nepismenog naroda. Antropolog ne želi da bude prikazan kao neko ko raskrinkava i izdaje relativno bespomoćne. Zakonske implikacije su čak ozbiljnije za pisca koji se usudi da objavi zvanične dokumente o moćnicima koji su ocenjeni kao poverljivi i skriveni od "oka javnosti".

U ovom radu, konkretno, istraživaču posledice terenskog rada u Evropi i Engleskoj sedamdesetih i osamdesetih godina s obzirom na moj terenski rad s Ciganima. Politički i intelektualni kontekst uticao je na ono što se moglo napisati i što se nije moglo napisati. Samo vreme učinilo je da izlaganje javnosti pojedinaca i politike postane manje problematično. Promene u intelektualnoj antropološkoj klimi otvorile su različite mogućnosti i za stvaranje novih stilističkih formi.

Mnogi aspekti moga rada na terenu s Ciganima u Engleskoj nisu mogli ranije da budu objavljeni. Razlozi su različiti. Najočigledniji razlog je pouzdanost i uveravanja različitih grupa Cigana, Putnika i Roma. Pogrešno je osloniti se na standardnu praksu društvenih nauka korišćenja anonimnih imena. Promeniti ime Putnika još uvek znači identifikovati njega ili nju

¹ Prethodna verzija ovog teksta izložena je na godišnjoj konferenciji Društva za cigansko nasleđe u Firenci juna 1999.

kao Putnika/Ciganina. Grupe su, u celini, osetljive na masovno žigosanje i stereotipizaciju. Ali, takođe, same pojedinosti etnografskog terenskog rada neizbežno dovode do uspostavljanja bliskosti s grupom ali i do isticanja prepoznatljivih pojedinaca. To se može izgubiti pri objavljivanju, ali ne obavezno iz potrebe za naučnim uopštavanjima, već zato što proučavane osobe žive u istoj zemlji kao i autor i čitaoci.

Sada, kada je prošlo dvadeset i pet godina otkako sam skoro dve godine živela pored Cigana i ostala sa njima u vezi godinama posle toga, na raspolaganju imam različite načine razmišljanja i pisanja o tom iskustvu. Ujedno, imam više stotina stranica terenskih zabeleški, ispisanih u vidu neprekidne pripovesti, prekućanih iz rukopisa. To ću zaveštati odgovarajućoj arhivi i biću presrećna ako sami Cigani budu njeni prvi čitaoci i istorijski istraživači. U međuvremenu, nadam se da ću u budućnosti pronaći novi smisao u toj građi.

Žurim da dodam kako požutele hartije nisu jedini izvor razmišljanja i pisanja na antropološki način. Upravo zbog toga istorijski pisani zapisi imaju svoja ograničenja. Posmatrač-učesnikunosi u beleške svoje uspomene na otelotvoreno iskustvo. I tako, svojim uspomena, pročišćenim vremenom, uvek mogu dodati i argumentovano iskustveno znanje koje bi, inače, izostalo među *gorgio* (neciganskim) istraživačima. Međutim, stvarni izazov bio bi videti kako bi sami ciganski čitaoci mogli upotrebiti svoje argumente i iskustvo za tumačenje i komentarisanje mojih pribeleški.

Knjiga *Pisanje kulture* (Kliford i Markus, 1986) slavna je po skretanju pažnje na književno-oblikovan karakter mnogih antropoloških monografija, uprkos tvrdnji antropologa da su oni neutralni naučnici društvenih nauka, daleko od književnih tropa. Antropolozi su nameravali da udalje antropologiju ne samo od književnih tradicija nego i od izveštaja misionara, istraživača i trgovaca u nezapadnim kulturama. Antropolozi koji su prvi preduzeli intenzivan terenski rad hteli su da pokažu svoju uverljivost naučnom retorikom za koju se smatralo da može pomoći da pojedinosti iz nezapadnih kultura budu dostojne poštovanja i da se uspostavi antropološka uverljivost. U stvari, autori su pribegavali književnim tradicijama iako su ih, istovremeno, optuživali da pišu "dosadne" knjige (Pret, 1986).

U slučaju moje monografije *Putnici-Cigani*, prvi put objavljene 1983, takođe je bilo neizbežnih stilističkih konstrukcija. Za razliku od Kliforda i Markusa, ja ću više pažnje posvetiti istorijskom i političkom kontekstu pisanja tekstova. Poput prvih antropologa, i ja sam, takođe, uvidela nužnost postojanja uverljivosti za određenu čitalačku publiku. To je još više bio slučaj s prethodnim publikacijama u kojima sam saradnički učestvovala, poput *Cigana i vladine politike u Engleskoj* (Adams, Oukli i sarad., 1975). Ta knjiga bila je namenjena političarima i aktivistima. Predstavljala je dugoročno preispitivanje zakona iz 1986. o lokacijama za karavane kojim su se lokalne vlasti po prvi put obavezale da biraju lokacije za smeštaj Cigana. Istovremeno, u to vreme bilo je mnogo ograničenja kretanja Cigana kao i etnocentričnih, sedentarističkih pretpostavki da bi se putujuća grupa mogla ubrzo asimilovati u dominantno kućno-prebivajuće, nadničarsko i školovano stanovništvo (MHGL, 1967).

Nisam imala kontrolu nad čitavim sadržajem te prve zajedničke autorske knjige a, pošto sam bila obeshrabrena u želji da zadirem u neke teme, žalila sam zbog izostanka ključnih tema, kao što su shvatanja o ciganskoj čistoti i podeli među polovima. Za neantropološke istraživače s tog projekta, ta pitanja su bila egzotična i arhaična bez politike i političkog značaja. Ipak, ideje Putnika o zagađenju i prostornom rasporedu trebalo je shvatiti kao ključne za arhitekturu lokacija kao i za razumevanje etničke različitosti. Aktivna ekonomska uloga žene izvan sfere domaćinstva bila je takođe od velikog značaja, ali su neciganski kreatori politike pretpostavili da se Ciganke mogu lako zvesti u kuće primamljivošću modernih pogodnosti. Izgleda da su bili sasvim neupućeni u ključnu ekonomsku ulogu Ciganki van domaćinstva, kao i njihovu posvećenost socijalnoj reprodukciji etničke grupe.

Geografska bliskost između terena i budućih čitalaca imala je takođe za posledicu etiketiranje autora. U početnoj fazi većina nas, uključena u istraživanje, pogrešno je bila etiketirana kao "establišment" od strane nekih neciganskih političkih posrednika koji su, izgleda, bili ugroženi osetivši da drugi stupaju u ono što su smatrali svojom ličnom teritorijom. Nasuprot uobičajenom stavu prema antropolozima koji se, kao stranci, pogrešno smatraju špijunima u političkom domenu, bila sam žigosana kao špijun od stra-

ne mojih kolega iz akademske javnosti: od jednog lingviste i jednog sociologa. Ovaj drugi je istovremeno upitao, bezuspešno, može li da pozajmi moje beleške! Suprotno glasinama koje su hteli da prošire, istraživanje nije finansirala vlada, niti se vršilo u saradnji s njom. Zaista, viši službenici jednog ministarstva pokušali su da zaustave istraživanje upućujući uznemiravajuće pretnje guvernerima istraživačkog centra koji je, uprkos tome što je primao neke donacije od države i od Fondacije Ford, navodno bio akademski nezavisan. S pravom je bilo strahova da će istraživanje biti previše naklonjeno Ciganima. Žao mi je što nisam kopirala i kasnije objavila to pismo iz ministarstva upućeno guvernerima koje ih je podsećalo da neki od njihovih fondova potiču od države. Na sreću, istraživanje se moglo nastaviti bez brige jer ga je nezavisno finansirala jedna dobrotvorna institucija.

Da ironija bude veća, knjiga je, na kraju, odigrala svoju ulogu vršeći uticaj na zvaničnu politiku putem izveštaja čiju je izradu naložila tadašnja laburistička vlada (Krips, 1976). Naši detaljni etnografski dokazi pomogli su da se podrži zastupljenost Putnika pri istraživanju. Ubrzo posle toga, laburistička vlada promenila je višegodišnju pogrešnu politiku, odbacivanjem pretpostavke da svi Cigani obavezno žele asimilaciju. Ona je priznala njihovu sklonost ka skitačkom životu u karavanima, njihovu održivu i geografski fleksibilnu ekonomiju i njihovo pravo na samoopredeljenje. Kreatorima politike, uverljivost knjige dao je ne lirski, već etnografski stil, bez intelektualnog kompromisa.

PISANJE ZA I PROTIV

Veću autorsku kontrolu imala sam nad svojom kasnijom monografijom *Putnici-Cigani* iz 1983. Ovde već ne mogu da kažem kako je bilo mnogo toga što bih poželela da napišem na neki drugi način s obzirom na to da bavljenjem političkim i akademskim kontekstom nije dominirala želja za obraćanje samim kreatorima politike. Tekst je imao šire intelektualne ambicije, ali je namerno pisan na pristupačan način za heterogenu čitalačku publiku, posebno studente. Pisan je u duhu vremena i za svoje vreme, i, na moje iznenađenje, neprekidno je sticao čitaoce, a dokaz toga je da je doživeo sedam izdanja.

Stil odražava neke dileme koje se mogu uporediti s iskustvima ranijih antropologa; naime, reč je o potrebi antropologa da se distancira od zapisa misionara, trgovaca, kolonizatora i pustolova. Obilje pažnje posvetili su necigani Ciganima kao predmetima izveštaja socijalne službe ili službe pomoći ugroženima. Ovi tekstovi opisivali su Cigane kao uskraćen narod, bez kulturnog dostojanstva, zreo za asimilaciju i preobraćanje. Nije bilo mnogo teško poželeti distanciranje od takvih, često opasnih tekstova. Mnogo izazovnija je bila potreba da se izbegnu pripovedne, umišljene pustolovine i nasleđe Džordža Boroua, slavnog ciganologa i njegove divlje romantizovane imitacije. Cigani su, kao što se priznaje, oduvek bili predmet i pozitivnih i negativnih projekcija. A to sam, kao jedna iz grupe najranijih antropologa, kao autor antropološke monografije o Ciganima u Evropi, upravo i htela da izbegnem (videti takođe Gronfors, 1977, Kaminski, 1980, Vilijams, 1984. i Piazero, 1985).

Može se danas činiti čudnim to što je antropološki terenski rad u Evropi bio potcenjen, a često i omalovažavan među najmoćnijim antropolozima u Britaniji tokom sedamdesetih i osamdesetih (Bloh, 1988), a možda i devedesetih. Za neke od nas dobrodošli i ohrabrujući izuzeci obuhvatali su Edmunda Liča, Godfrija Lajnharta (moga mentora u doktorskom radu) i Edvina Ardenera. Studenti na londonskom Ekonomskom fakultetu bili su obeshrabrivani za terenski rad u Evropi.² Bilo je nekih novatorskih monografija o južnoj Evropi. Ali, one su rizikovale da ih protumače kao traganje severnjačkih antropologa za vrelim, egzotičnim Mediteranom.

Čak i one evropske škole antropologije koje su se uglavnom usredsredile na Evropu, posebno poljske, nisu smatrale da su Cigani vredni istraživanja, za razliku, recimo, od poljskog seljaka koji je postao oličenje "plemenitog divljaka". Izuzetak je bio Marek Kaminski, iako je svoj doktorat morao da završi u izbeglištvu u Švedskoj (1980). Čak i nedavno (1993), na amsterdamskoj konferenciji o evropeanističkoj

² Ton Bringa, norveški antropolog; ona je odista završila svoj doktorat krajem osamdesetih na LSE-iju pod mentorstvom Pitera Luazoa. Napomenula je da je čitanje moje monografije ubedilo u mogućnost bavljenja antropologijom unutar Evrope. Ona je obavila terensko istraživanje u Bosni, čiji je rezultat bila monografija i čuveni film.

antropologiji, upoznala sam vodećeg poljskog antropologa koji nije krio svoju zapanjenost činjenicom da Cigani, navodno narod bez kulture, mogu biti pogodna tema antropološkog istraživanja. Ogrešila bih se ako ne bih dodala da je ta naučnica ipak bila spremna na promenu mišljenja.

Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih htela sam da pokažem da je severna Evropa vredna iste pažnje kao bilo koje drugo egzotično područje. Obuhvatila sam što je više moguće tema za poglavlja, tema obrađenih u nekim od klasičnih monografija. Cigani su zasluživali priznanje kao narod sa sadržajnom kulturom, održivom ekonomijom i samoizabranim načinom života, uz otpor prema progonu i politici asimilacije. Primenila sam standardni holistički format s jednim poglavljem o ekonomiji, dva o religiji ili ritualu i jednim o porodici i srodstvu. Poglavlje o putovanju bilo je izazov tradicionalnoj topologiji nomada koja je do tada ignorisala Cigane. U dogovoru s urednikom izdanja uključila sam i istorijski pregled nekih od postojećih referentnih dela o Ciganima. Dok je većina klasičnih antropoloških monografija jedva razmatrala kolonijalni kontekst i lokalne odnose s vlastima, smatrala sam da istorija i politički kontekst treba takođe da obuhvate detaljno razmatranje lokalnih političkih odnosa i implikacija neciganske politike. Shodno tome, jedno celo poglavlje posvećeno je lokalnoj neciganskoj politici i planovima za Putnike.

U druge relativne inovacije spadalo je poglavlje o terenskoj praksi i mojim odnosima, odnosima učesnika-posmatrača, s Ciganima. To poglavlje se danas smatra obaveznim za doktorande a Ekonomski i socijalni istraživački savet insistiraju na jednogodišnjoj instruktaži iz metodologije. Ipak, krajem sedamdesetih, moj mentor, Godfri Lajnhart, to nije smatrao neophodnim i predložio je da sva razmatranja unesem u dodatak doktoratu. Tolerisao je moje neslaganje. U narednom, trećem poglavlju o "Metodama pristupa" (1983) bila sam slobodnija da upotrebnim autobiografsko "ja" koje se jedva pojavljuje u ostatku teksta, sem na način na koji Kliford i Markus skreću pažnju da predstavlja znak autoriteta. To poglavlje je bilo delimičan odgovor na stalno postavljana pitanja ljudi koje sam sretala van terenskog rada u svojoj zemlji. Njih je zagolicalo to kako sam uopšte mogla da imam takvo bizarno iskustvo kao što je život s

Ciganima, s narodom koga su svi gurali u stereotipe i fantazije i čije su karavane vidali na autoputevima. Terenski rad ove vrste u Evropi zaista je doživljen kao egzotičan među neantropolozima, iako ne među tradicionalistima ove discipline.

Pisanje kulture (Kliford i Markus, 1986) beleži kako se "ja" kod antropologa javlja samo na ključnim prekretnicama, a retko, ako ikada, javlja se kao uvod u refleksivnu autobiografiju. Slično kao u monografiji iz 1983, "ja" nestaje. U datom političkom kontekstu ne žalim zbog toga. Refleksivno "ja" manje je pogodno za potpunu lepezu čitalaca kojima je upućen tekst. Čak i danas, u društvenim naukama, postoje ostaci i relikvije iz pozitivizma i fizičkih nauka po kojima istraživač podriva objektivnost i uverljivost ubacivanjem lične zamenice u prvom licu. U tim prvim danima pisanja antropološkog rada o Ciganima još sam se bojala da me ne vrebaju senka fantoma Pustolova-ciganologa ili Džentlmena-naučnika. Otud je monografija pravljena tako da pokaže kako su ključni vidovi jedne klasične monografije podjednako podobni unutar Evrope i za Cigane. Nije to bila olaka i laka pustolovina kako bi egzotični antropolozi (Bloch, 1988) voleli da njihovi studenti veruju. Međutim, nisam mogla odoleti a da na prvoj stranici ne navedem Boroua koji je umešno upozorio čitaoca da ga neće voditi na put u strane zemlje, nego u njegovu sopstvenu zemlju, u kojoj se takođe dešavaju mnoge neobične stvari. Slično tome, knjigu sam završila izabranim citatom iz *Učenjačkog Ciganina* Metjua Arnolda povlačeći paralele sa antropologom koji se može videti kako se mota po obodima Oksforda. Evropeanistički antropolog podjednako je umoran od "kucanja po vratima sopstvene promocije".³

U poređenju s osamdesetim, i nakon što je govor menadžmenta prešao u upravljački, politički usmereni tekstovi postali su načisto birokratizovani. Sa drže "izvršna rezimea" i obavezne "ciljne stavke",

³ Na sreću, kada sam pisala doktorat krajem sedamdesetih, a i monografiju početkom osamdesetih, nisam ni razmišljala o karijeri, postavljenju i primeni istraživanja. Divno sam se zabavljala, bila zaista nadahnuta. Tek sam kasnije uvidela da pisanjem o stvarima unutar Zapadne Evrope u tom periodu sasvim sigurno neću doći ni do kakvog univerzitetskog postavljenja iz antropologije u engleskom "zlatnom trouglu" Oksforda, Kembridža i Londona.

rodene iz pojednostavljujućeg stila pisanja kratkih fraza u jednom redu, predstavljenih uz pomoć grafskoga. I to ne mareći za to što se slova, po pravilu, uopšte ne mogu pročitati na javnim skupovima. Diskurzivna proza je pod cenzurom. Tako se promenila i potreba za pisanjem jedne opširne knjige s politikom i politikama na umu. Etnografija je izbrisana iz tih tekstova.

U isto vreme, druge karakteristike čekaju na etnografiju. Sa skorašnjim postmodernim tendencijama, antropološki tekstovi se čitaju kroz unakrsne discipline. Zahvaljujući književnim tendencijama, opuštenost antropoloških tekstova daje slobodu antropološkom piscu da unese pripovedne i opisne pasuse. Naučnička retorika je javno prikazana kao manje važna za uverljivost. Evokacija je još jedan prioritet. Veća pažnja se poklanja pojedincima, za razliku od uopštavanja bez likova.

Antropologija je odskora priznala provizoran, manje obavezujući i ponekad iscepkani oblik kulture. Oduvek sam tvrdila da se "ciganska kultura" nikad ne može sagledati kao izdvojena i samosadržana (Oukli, 1977a). Možda je najočiglednije prostorno preklapanje različitih grupa i naroda u zapadnim industrijalizovanim društvima zaista bilo razlog zbog koga su tradicionalisti bili naklonjeni udaljenoj egzotici u kojoj su narodi bili pažljivo prikazivani kao "izolovani". Ipak, mnogi argumenti s kojima su evropeanisti morali decenijama da se bore, mogu se naći bilo gde na Zemljinoj kugli. Egzotičari su iznenada počeli da otkrivaju problematiku kulturnih granica u zamišljenim udaljenim mestima. Oni su retko povezani s prethodnim i sadašnjim raspravama, poznatim evropeanističkoj ili drugoj zapadnoj antropologiji. A još uvek nalazimo da se egzotika, makar samo jedno jedino ostrvo u Indijskom okeanu, suprotstavlja čitavom homogenizovanom Zapadu ili jednom zamišljenom entitetu pod nazivom Evropa.

Položaj Cigana, stavljenih uporedo s neciganima pri protivstavljanju ili preklapanju kulturnih konteksta, dao je značajan prostor pojmovima hibridnosti i premeštajuće lokacije kulturnih susretanja. Postoji potencijalno veća otvorenost za razumevanje razlike kroz događaje i anegdote. To je ono što čeka na ponovno predstavljanje u mojim zapisima s terena, kao i uspomene, prisećanje na dugoročno iskustvo,

veće od zbira davnih reči na papiru. Imam sav taj materijal koji je ostao neiskorišćen, koji nisam ranije mogla da objavim bez obzira na žanr koji je dominirao u to vreme.

Disciplina antropologije pretvorila se u teorijske i etnografske prioritete kao i stil. Politički i intelektualni kontekst se promenio, a postoje i drugi načini pisanja. Tako da, čim nađem vremena i prostora u novom milenijumu, želim da napravim drugačiji tekst.

POJEDINCI

Volela bih da ponovo vratim pojedince u igru. Ponavljam, oni neće biti imenovani ali, kad je prošlo toliko godina, oni se neće moći lako prepoznati čime se, pak, rizikuje neka nepredvidljiva povredljivost. Te osobe koje sam nekad tako dobro poznavala porasle su, ostarele, preselile se ili preminule. Čak i pored toga ništa se neće javno obelodaniti što bi moglo svesno doprineti nekom negativnom stereotipu. U stvari, to i nije problem budući da ima – ako uopšte ima – vrlo malo osnova za neke popularne predrasude.

Jedan slučaj nepredvidivog čitanja teksta van mesta i vremena ostaje osnovan. Pošto njena monografija nije bila upućena kreatorima politike, En Saderlend (1975), radeći s Ciganima u Sjedinjenim Državama, možda je bila manje uzdržana kada se radilo o javnom iznošenju izvanrednog načina na koji su se Cigani služili sa socijalnom pomoći. Nažalost, to se iskoristilo protiv Cigana. Juna 1966, obavestio me je švedski etnolog da jedan socijalni radnik navodi Saderlendu kao dokaz za navodnu zloupotrebu socijalne pomoći od strane švedskih Cigana. To samo potvrđuje moj oprez u pogledu rizika za Cigane kao grupu ako se bilo koji materijal objavi a može se iskoristiti da ih u celini diskredituje. U američkom slučaju, uprkos činjenici da su imena izmenjena a lokacija prikrivena, ipak, drugim Ciganima, na drugom kontinentu, decenijama kasnije, pripisano je slično ponašanje i praksa.

Predlog za oštrij fokus na pojedince kao agente i likove ponovo je, poslednjih godina, privukao pažnju antropologije. Mnogo se potpunije shvatilo da ljudi nisu samo roboti neke monolitne kulture. Antropolozi su počeli da preispituju omiljenu naviku da se o

ljudima uvek govori kao o osobi "x" ili "y" (Kembel, 1995) kao da nema pojedinačne varijacije i istinskog otpora.

U nedavnoj etnobiografiji grčkog pisca Andreasa Nenedakisa, Majkl Nerzfeld prati razlike i sličnosti u radu romanopisca i antropologa prilikom pisanja o istim mestima i narodima (1997). On iznosi tvrdnje u prilog snage osobene specifičnosti pojedinaca kako ih portretira romanopisac. Istovremeno, on posredno pokazuje snagu antropologa u izražavanju obrazaca i konteksta kultura.

Htela bih da zadržim potrebu sagledavanja širih društvenih i kulturnih ograničenja. Pojedinci se vaspitavaju unutar specifičnog kulturnog miljea i ograničenja. Ono što je zanimljivo jesu specifični načini na koje se pojedinci ponašaju unutar tih ograničenja a pojedinačno ih i tumače. Još uvek se može tvrditi da detaljni portret jednog pojedinca može izraziti kulturni kontekst čak i živopisnije od niza bezličnih uopštavanja.

U *Putnicima-Ciganima* oklevala sam da previše grafički prikažem portret specifičnih i prepoznatljivih pojedinaca jer nisam mogla da predvidim potencijalne probleme takvog izlaganja. Malinovski (1929) daje mnogo imenovanih primera pojedinaca čiji se bračni i seksualni odnosi mogu pratiti i povezati uz tek malo detektivskog rada. To je sasvim u redu kod zapadne čitalačke publike kada se piše o dalekim Trobrijanskim ostrvima. Ali je sasvim drugačije u evropskom kontekstu, kada su čitaoci na istoj teritoriji. Životna priča koja zahteva stalnu saradnju pojedinca u zajedničkom poduhvatu predstavlja drugi pristup (Gmelč, 1986).

Suprotno prvim klasičnim antropolozima, u *Ciganim i vladinoj politici*, zaista sam dala tri detaljna primera porodica sa svog terenskog rada u kojima su svi etnografski podaci bili potpuno tačni. Oni su pohranjeni u dodatku knjige. Trebalo je svaki od njih prikazati kao primere tri različita ekonomska sloja. I pored toga, malo je – ako imalo – prostora ostavljeno za ličnosti i karakter. U *Putnicima-Ciganima* namerno sam delila citate i pripisivala ih raznim Ciganima. Ponekad su izjave jednog čoveka pripisane većem broju osoba. Izjave mnogih pojedinaca pripisane su samo jednom. Bila je to namerna strategija neostavljanja preuranjenih tragova. Nisam želela da lokalni

socijalni radnici ili drugi koji znaju Putnike, upru prstom na ove više nego očite markere i prenesu to, na ko zna kakav zbunjujući način, bilo kojim nepisanim Putnicima. A sada ne bih želela ništa drugo nego da povratim punu snagu tih pojedinaca. Oni su osobe vredne divljenja, već godinama žive u mom sećanju i poprimile su herojske obrise. U svetlu zanimanja za višestruke identitete i hibridnost, ima nijansi kojima se danas može čak priznati još veći značaj. Jednog takvog pojedinca sam, na sledeći način, opisala u svojim beleškama. Njegovo ime je još uvek izmenjeno, ali se bezbedno mogu reprodukovati bar ove nijanse:

“Moli je pričala o svojoj porodici. Rekla je da joj je majka Jugoslovenka rođena u Francuskoj. Majčini roditelji su otišli u Ameriku, u kojoj je deda kopao kanale i sekao drva. Onda su se preselili u Irsku. Zatim su otišli u Bosnu iz koje su, uostalom, i poticali. Posle su prešli u Vels. Sestra njene majke udala se za Velšanina. Imaju decu, Džimija (pored Bedforda) koga sam upoznala i kćer koja se udala za američkog vazduhoplovca. Sada živi u Alabami. Njen muž upravo treba da završi sluzenje vojnog roka u Vijetnamu. Ponavljala je da je njen otac sin jedne Irkinje i Španca.

Moli: ‘Ljudi nikad ne misle da sam Engleskinja. Ja im govorim da sam iz Londona. Kad sam jednom ušla u kafić, žena mi se obratila na španskom. Nisam razumela. Mislila je da sam Španjolka.’ Njen drugi brak je s neciganskim Englezom. (Videti prikaz krštenja njihovog deteta u daljem tekstu.)

Dve Moline sestre udale su se za crnce, američke vazduhoplovce koje su upoznale dok su služili u bazi u istočnoj Engleskoj. Jedan od tih zetova prihvatio je život na točkovima, putujući u kombiju sa svojom ženom. (Terenski zapisi iz 1972)”

PRIPOVEDANJE

Ima neke ironije u tome što su književne studije postale sve više i više teorijski apstraktne, uz minimalnu pažnju posvećenu pripovednom toku i opširnim navodima iz klasičnih tekstova, i to onda kada je antropologija ponovo probudila interesovanje upravo za te stvari. Neki su otišli čak toliko daleko da su to nazvali stilom “plave lagune”, odnosno, ponovnim izmišlja-

njem koralnih sprudova i ezgotičnog krajolika nabujale vegetacije.

Moje terenske zabeleške napisane su kao kontinuirano pripovedanje koje se delilo pri samom pisanju. Događaji koji tek predstoje mogu ukazati na dalje odvijanje tih zbivanja i razviti pripovesti za koje moje beleške sadrže veliki potencijal. To će im dati ukus života, svakodnevnih događaja, ali i dramatičnih obrta. Ipak, osnovna struktura tih priča ostala je u mom sećanju da bi se ispričala, bez obzira na to da li će se one zapisati ili ne. U mnogim slučajevima, pripovedanje o događajima tesno je povezano s identitetom određenih pojedinaca. U stvari, francuski antropolog Patrik Vilijams (1984) već je, osamdesetih godina, koristio eksperimentalni stil. Možda ga je manje brinulo isticanje pojedinaca u javnosti jer je pisao kao pripadnik zajednice, budući da je oženjen Romkinjom.

Nedavno sam se upustila u opširan opis gatačke sesije kako bih izrazila značaj i odvijanje cele te prakse (Oukli, 1996a). Takođe imam poduži, neobjavljen opis venčanja koje iskazuje dramatičnost cele te prilike, kao i ukrštanje poznatih pojedinaca na tom ogromnom posebnom okupljanju koje je zacementiralo političke veze.

Bacite samo letimičan pogled na jednu osobu koja je bila sporedni gost na tom venčanju. On je odavno umro. "Fredí" se borio u Drugom svetskom ratu. Svojevremeno, bio je moćna politička ličnost. Ali nije bio član moćne proširene srodničke grupe koja je proslavljala venčanje. Malo je njegovih rođaka bilo pozvano. Zaista, neki su se namerno povukli s tog mesta kada su izvesne porodice stigle na skup. Kao kod mnogih nomadskih tradicija, potencijal za sukob bio je privatizovan ili razrešen kretanjem ili izbegavanjem. Po svemu sudeći, Fredi je bio pozvan upravo zato što je sada bio star, slabašan i nemoćan. Usled dugotrajnih posledica ranjavanja u ratu dobio je gangrenu pa mu je amputirana noga. Sada je sedeo u dnu sale, i, kao sporedni gost, bio je odličan komentator antropologu koji je takođe pozvan.

"Fredi je ušao u salu. Iskoristila sam priliku da sednem pored njega. Blistao je. Rekao mi je da je mladoženjin otac kupio mladom paru kombi 'vredan 5000 funti', parkiran tamo, u polju. Mislim da je ta suma preuveličana, po običaju. Očigledno je bio jeftiniji.

Fredi se, zapravo, trudio da mi objasni koliko je bogatstvo te porodice. Pitala sam da li je mladin otac kupio kombi. Rekao je da nije. Njeni roditelji su kupili 'druge stvari'. Ne sećam se detalja. Imam utisak da je pomenuo 'stvari koje idu unutra'. Nije bilo davanja poklona tokom slavlja.

Bil (mladin otac) prošao je pored nas. Fredi ga je pozvao, potapšao po ruci. Fredi je uputio neke čestitke; bio je veoma uzbuđen. Rekao je kako je dobro od Bila to što ga je pozvao. Bil i on su jedan drugom stegli ruku. Bil je rekao da je srećan što je Fredi mogao da dođe. Bil je produžio dalje. Nije više razgovarao. Fredi mi je kazao, 'Smitovi, oni su u redu *sve dok ih ostaviš na miru...* joj, ne bih voleo da se zakačim sa njima... naravno, niko od njih nije se borio u ratu.'⁴ Fredi je zastao, očito je razmišljao o svojoj, s gangrenom od šrepnela, amputiranoj nozi. To je promenilo njegov život. Ne može da se bori i niko ne može da se bori protiv njega. Ranjiv je, a nekad je uživao ugled zbog svoje ratobornosti. Sada mora da se privikne na gubitak snage. Fredi: 'Mardži (njegova žena), i ona je bila pozvana, nije mogla da dođe, oh, ne, plaši se, ne bi se usudila.' Niti bi se Lili (njegova kći) usudila. (Terenski zapisi iz 1972.)"

Dok sam se prisećala mnogih dogodovština koje bih mogla opširnije da opišem ili bar prosto reprodukujem sa stotina stranica pripovedanja u terenskim zapisima, stigao je policijski auto da pretraži svaki kombi u potrazi za ukradenim detetom. Čak je i sâm policajac bio zbunjen jer je znao da su se njegovi pretpostavljeni prosto povelili za slavnom uspavankom i neciganskim mitom da Cigani krađu decu. Kao što se moglo predvideti, a kasnije se i potvrdilo, bebu je ukrala usamljena neciganka; sve to nije imalo nikakve veze s bilo kakvom ciganskom smicalicom. Dešavalo se i da, izvan logora, izbijaju incidenti kada sam išla s Ciganima po neciganskim kućama da prikupljam bačene stvari. Te incidente nisam obavezno isključila iz knjige iz etičkih, političkih razloga, već zato što je bilo malo prostora i prioriteta za poduže pričanje, posebno kada je moja namera više bila da izrazim bazičnu strukturu i društveni sistem jedne manjine unutar šireg društva.

⁴ Mnogi Cigani iselili su se u neutralnu Republiku Irsku tokom rata.

Takođe ima konfliktnih scena, otvorenih sukoba. Tu me je hvatala nervoza da, pred mogućim čitaocima, inače večno željnim drame, razgolitim neki unutrašnji sukob umesto da pružim uvid u unutrašnji društveni proces. Na primer, do tančina sam opisala sukob između neciganke i Ciganke u kome su jedino meni obe strane poverile svoje pritužbe i koji se umalo nije završio nasilničkim napadom. Ali nisam htela da se zadržavam na tim potencijalno senzacionalističkim zbivanjima, pored obilja tako miroljubivih i divnih.

KRŠTENJE

“Crkva je bila prazna kada smo stigli... čekali smo. Stigao je sveštenik... dao nam znak rukom da pridemo napred. Svi su se malo pomerili ali smo Liz, Mona i ja ostale pozadi (kao što priliči onima koji nisu rođaci u obredima Putnika). Sveštenik je podelio štampane karte s tekstom koji je trebalo izgovoriti na ceremoniji. Nekoliko molitva je prošaputano. Onda je sledio niz izjava i odgovora koje su morali da daju prvo roditelji, pa kumovi. Džordž je delovao zbunjeno. Tetka Liz (pismena) prošaputala je: ‘On ne zna da čita. Ne zna.’ Mislim da sveštenik to nije shvatio već misli kako je Džordž izgubio red pa je prvo rekao šta Dožrdž i Meri treba da kažu, svako od njih.

Sveštenik je promrmljao većinu molitvi ravnodušno i monotono. Upitao je roditelje i kumove za imena a onda je za njih zatražio blagoslov svetaca. Toni je rekao, ‘Antonije’, Moli je rekla, ‘Elen.’ Mislim da je Džordž kazao, ‘Majkl’, a Meri, ‘Marija’.

Uprkos sveštenikovoj ravnodušnosti, ova ceremonija me je dirnula: potomak jugoslovenskog Ciganina, rođen u Engleskoj (još i u srodstvu sa Špancima i Ircima) i jedno englesko necigansko siročić kršteni su i blagosiljani. To se dešavalo u katoličkoj crkvi blizu logora u kome su Cigani živeli nekoliko meseci pre nego što su krenuli dalje. Molini, Džordžovi i Merini roditelji putovali su po mnogim zemljama, a sva njihova deca rođena su u Ujedinjenom Kraljevstvu posle Drugog svetskog rata. Bili su nepismeni, kao i većina njihove dece. Ipak, želeli su da njihova deca budu krštena. I to u divnom engleskom gradiću. Sigurna sam da je Toni, koji je odrastao u sirotištu, bez porodice, pridavao poseban značaj svojoj vlastitoj maloj porodici. (Terenski zapisi iz 1971)”

Devedesetih godina naišao je talas mnogo pripovedački stilizovanih etnografija o Ciganima uključujući veće zanimanje za izvođačke umetnosti (Piazere, 1995, Kerteš-Vilkinson, 1997, Paskvalino, 1998, Stuart, 1998, Van de Port, 1998).

MEĐUSOBNI ODNOSI IZMEĐU TERENSKOG ISTRAŽIVAČA I LJUDI

Deo ovih priповesti obuhvatio bi opise međusobnih odnosa između neciganskog antropologa koji nije u krugu zajednice i istaknutih pojedinaca. Neki su bili ključni kao posrednici i stručnjaci za sopstvenu, a često i za druge kulture (Oukli, 1998). Jedan je odrastao u domaćinstvu s neciganskom majkom, drugi je služio u vojsci, treći je izdržao zatvorsku kaznu. Ovi pojedinci bili su posebno govorljivi kada je trebalo osvetliti razlike i suprotnosti između nekoliko načina života. Takođe sam utvrdila da se, u nekim slučajevima, odnos ne može nikad opisati kao odnos istraživača s "informantom". Prijateljstvo bi se jedino moglo opisati kao zasnovano na ljubavi, iako ne seksualne prirode (Oukli, 1996b). Nadam se da bi mnogo više oslobodilo i prosvetlilo čitaoca ako bi se nijanse tog prijateljstva potpunije ispričale.

Priповest se može rekonstruisati iz dnevničkih zapisa s njihovom satnicom opisa, dijaloga i događaja. Ali, i u tom slučaju, živo sećanje antropologa dodaje kontinuitet i celovitost lepezi nepovezanih zabeleški. Neizbežne praznine ili preterivanja u uspomenama nadoknađuje moć prizivanja u sećanje onih stvari sačuvanih od strane one koja je to vreme proživela zajedno s njima.

Antropolozi su u odgovarajućim tekstovima počeli da ubacuju sebe i kao objekte, rizikujući *sopstvenu* ranjivost kao konkretni i imenovani pojedinci. U *Antropologiji i autobiografiji* (1992) Helen Kelevej i ja iznosile smo tvrdnje u prilog nužnosti suočavanja s implikacijama pola, rase, nacionalnosti i starosti terenskog istraživača. Bilo bi dobro i to istražiti u novoj priповesti o mom susretu s Ciganima. Neciganin je onda u jednom odnosu, u dijalogu.

Već sam aludirala na duh ciganologa. U ranijim publikacijama nisam želela da me povezuju, ni za dlaku, s onim tradicijama koje se postavljaju prema Ciganima kao predmetima projekcije. To bi se moglo razrešiti. U svakom budućem tekstu koji se mnogo

neposrednije oslanja na pripovedanje u mom dnevniku i iskustvu, antropološko "ja" se ne može izbrisati.

Antropolog ili "ciganolog", time što se ne krije iza teksta, pokazuje se kao deo susreta zajedničke čovečnosti i razlika. "Ja" terenskog istraživača naći će se u tekstu bez ikakve sramežljivosti. Pisca više neće mučiti nekadašnji strahovi da će se njegov rad otpisati kao samo još jedan senzacionalistički spis tipa "Moj život s Ciganima". Čitaoci iz akademskih krugova bi, u tom slučaju, decenijama kasnije, imali manje uverljivosti ako bi pokušali da opišu ove povratno-dejstvjuće susrete kao čist egoizam ili podrivanje društvenih nauka. Ko zna, ali možda neki kreator politike potraži dobrodošlo pribežište od "ciljnih stavki" i podataka fokusne grupe. On ili ona mogu ponovo učiti iz eksperimentalne antropološke proze.

SEKSUALNOST

Početak sedamdesetih, nažalost, predmet polnosti i reprodukcije nije se shvatao dovoljno ozbiljno za jednu feminističku antropološku perspektivu. Malinovski je mogao da napiše *Seksualni život divljaka* (1929) ali se moglo predvideti da će se njegovo delo čitati kao popularni senzacionalistički uvid u "drugog" koji je tabu (Oukli, 1996a). Ja još uvek nisam u položaju da pišem bilo šta detaljnije o seksualnosti. Prosto nemam materijal. Ekton i saradnici (1997) začuđeno su me prekorili što nisam više pisala o temi seksualnosti sedamdesetih i početkom osamdesetih. I opet se mora uzeti u obzir kontekst pisanja. Jedan od čuvara rekao je grupi irskih Putnika da ću zapisati sve o njihovim seksualnim navikama i to preneti lokalnim novinama. Bili su mi potrebni meseci da shvatim zašto me ti Putnici izbegavaju.

No, postoje posebni razlozi koji delom potiču iz činjenice da sam bila neudata, "časna" devica na terenu. Nisam se usuđivala da postavim previše neformalnih pitanja jer sam morala da se predstavim kao aseksualno biće. Morala sam da poštujem polnu podelu tako što sam izbegavala svaki razgovor s muškarcem, sem u društvu žena. Neudata, nisam smela da rizikujem da me ocene kao previše seksualno radoznalu. Čak je došlo do jednog užasnog trenutka kada mi je veoma opasna, svadljiva žena predložila da me, zajedno sa drugim ženama, pregleda i proveri da li sam

devica. "Ima samo jedan način da to utvrdimo. Penji se na krevet." Druga Ciganka, moja saveznica, uspela je da je, na lep način, odvrati od te namere.

Sem toga, oduprla sam se senzacionalističkom duhu Džentlmjena-naučnika kao voajera. Pošto su Cigani bili predmet neciganskih seksualnih fantazija, bilo bi stereotipno praviti se da pišeš o tim temama. U svom članku o Cigankama više sam se usredsredila na suprotnost između neciganskih fantazija i sputavajućih javnih običaja samih Ciganki (Oukli, 1975). Čak i tada sam bila nervozna pre objavljivanja. Kada je tekst stigao u otisku promenila sam reč "penis" u "p...". A u osvrtu na Ciganku koja se iselila iz zajednice i samo svratila na jedan dan u posetu, napisala sam da je došla na "operaciju" umesto na pobačaj.

Nedavna antropološka studija o španskim Ciganima je relativno i smelo detaljna u upotrebi pojmova ženskog devičanstva i seksualnosti (Gaj Y. Blasko, 1999). Ali se pitam – da li bi autor to objavio kod španskog izdavača, na španskom, tj. na domaćem terenu Cigana, umesto u severnoj Evropi i na engleskom.

ZAKON I ANTROPOLOGIJA

Sada, posle toliko godina, javila se mogućnost doprinosa odnosu antropologije i zakona i inventivnog otpora progonjene manjine u susretu s dominantnim sistemom. Terensko iskustvo obuhvata jedan zapis i analizu krupne svađe između dve grupe Putnika. To nije objavljeno jer je trebalo zaštititi Putnike od neciganskog oka zakona. U svojoj doktorskoj tezi dala sam dosta zakamufliran izveštaj pa je, stoga, trideset godina ostala pod zabranom objavljivanja u javnosti. Smatrala sam da je važno zapisati tu veoma maštovitu reakciju na necigansku intervenciju. Postoji, naime, sukob između neciganskog zakona i ciganske pravde.

Svađa je izbila posle krupne izdaje. Srodničke grupe su se svrstale sa svojim. Sve se završilo smrću jednog čoveka. Neciganski zakon se sav usredsredio na to ko je izvršio završni čin nasilja kao da je ta osoba jedina snosila odgovornost. U stvari, dve grupe Putnika, prethodno spremne da pobiju jedna drugu, složile su se da zajedno daju dosledni iskaz, kriveći trećeg pojedinca da je on prvi podstakao sukob i izdao jednog Ciganina policiji zbog nekog drugog dela. Podstrekivač koga su izabrali sami Putnici poslat je u zatvor, a

pojedinaac na koga je zakon hteo da uperi prst kao na krivca, ostao je na slobodi (Oukli, 1999).

ZVANIČNE TAJNE

Sada se osećam slobodnijom da objavim dokumentaciju iz arhive lokalne vlasti koja otkriva predlog za tajnu radnu grupu problematične legalnosti koju je pokrenuo okružni savet, navodno, u celoj Engleskoj, najliberalniji prema Ciganima. Cilj je bio oslobađanje od "stranih" Cigana i to pod hitno, posebno kada su odgovarajući predstavnici zakona, tj. sudski načelnik, odbili da sarađuju, pa su se odgovarajuće zakonske procedure pokazale kao neefikasne. Javno se oduvek tvrdilo da policija treba da deluje samo kao posmatrač pri proterivanjima. Samo je istinskim vlasnicima zemlje bilo dozvoljeno da primenjuju proterivanje na silu sem ako nije bilo spoljnih naredbi na osnovu vrlo konkretnih kriterijuma i to sudskim putem. (Jedan takav kriterijum odnosi se na situacije kada i vlasnik zemlje i zakupac nemaju urbanističku dozvolu da dopuste naseljenom karavanu da se smesti na datom zemljištu). Ipak, najviši zvaničnik u okrugu, okružni načelnik, uputio je pismo šefu policije, a poslao je i primerke tog pisma Zdravstvenoj i socijalnoj upravi, šefu okružne urbanističke uprave i okružnom nadzorniku s predlogom o osnivanju posebne radne grupe.

Odgovori, i sudskog načelnika i šefa policije, otkrivaju prikrivenu i beskrupuloznu praksu postupanja s putujućim, nomadskim narodom. U teoriji se od policije očekuje da zauzme distanciran stav tokom proterivanja. Od njih se sigurno nije očekivalo da sarađuju. U ovim dokumentima se mogu naći sedentarišćke (Mekvej, 1997) razlike između "lokalnih", prihvatljivih putujućih Cigana koji navodno ostaju unutar granica jednog okruga i "stranaca" koji mogu biti Irci ili, jednostavno, lica nepoznata ili problematična vlastima. Policijski dokument ponovo potvrđuje neprekidni i korisni mit da Cigani treba da ostanu u seoskim enklavama, daleko od urbanih predela gde bi, u stvari, oni najverovatnije mogli naći posao koji su stanovnici spremni da plate. Takođe, ima otkrića policijske prakse da postupa s nomadima prema svom nahodanju, bez konsultacija s građanskim vlastima.

Mnogo godina sam razmišljala o ovom dokumentu, potvrđujući tako svoju tvrdnju da objavljivanje mate-

rijala iz, i u sopstvenoj zemlji, nosi sobom poseban rizik. Antropolozi koji pišu o drugim mestima i objavljuju za neku zapadnu čitalačku publiku, daleko od terenskih lokacija, bolje su zaštićeni. Prihvatam, inače, da njihova dela mogu takođe pročitati lica vezana za prvobitnu lokaciju i mogu, na primer, dovesti u opasnost buduće vize ako se na njihov tekst skrene pažnja moćnika s prvobitne lokacije.

U mom slučaju, ozbiljno sam bila preplašena jer je moj tadašnji rukovodilac istraživanja, funkcioner u gradskoj upravi, sredio da dobijem pristup okružnoj arhivi zahvaljujući uveravanjima da ću poštovati poverljivost. Nisam baš ispala mudra što sam, nakon svog otkrića ovih uznemirujućih dokumenata, krenula da ispitujem lokalnog zvaničnika zaduženog za Cigane. Moja pitanja odavala su zabrinutost, i, ubrzo nakon toga, našlo se neko opravdanje zbog čega više ne mogu da pregledam arhivu. Sačuvala sam svoju fotokopiju memoranduma zajedno sa što je moguće više fotokopija zvaničnih dokumenata.⁵

Kasnije, tokom osamdesetih, jedan građanski službenik je osuđen na zakonsku kaznu zbog fotokopiranja i anonimnog slanja nekih vladinih dokumenata nacionalnom listu. Uvek je teže nastaviti istraživanje (Nejder, 1969), ne samo zbog prepreka u pristupu, nego i zbog zastrašujuće zakonske kazne ili "prljavih trikova" koje moćnici mogu preduzeti protiv onih koji "duvaju u pištaljku". Nije važno što ti dokumenti otkrivaju nezakonite zvanične strategije. Nije slučajno što moram da objavim taj dokument, naizgled bezopasan, izvan konteksta, izvan Britanije, makar u Evropi. Tužno je da će se na prirodu njegovog sadržaja gledati kao na manje dramatičnu u samoj Britaniji od same činjenice njegovog objavljivanja:

"Memorandum šefu policije od načelnika okružnog saveta

24. april 1970.

Postupak prema Ciganima

Osvrćem se na razgovore u sobi gospodina X od 23. aprila do kojih je naročito došlo zbog prikupljanja 16

⁵ Viliju Gaju (1975) slučajno se pružila prilika da ispita mnoge zvanične kartoteke u Čehoslovačkoj uz pristanak službenika koji je izgubio sve iluzije. One su analizirane i koriste se kao reference izvan Istočne Evrope.

irskih ciganskih porodica na polju kraj puta blizu skretanja za ulicu X 21. aprila. Kako sam ja razumeo, ta se grupa sada razbila, a pojedine porodice su se uputile u različitim pravcima. Međutim, valja preporučiti razmatranje postupka koji treba primeniti u sličnim slučajevima u budućnosti.

Postoji početna poteškoća u identifikaciji porodica koje bi okružni savet normalno bio spreman da vidi kako ostaju u okrugu pod uslovom da se mogu smestiti na razumno neometajućim i neproblematičnim mestima. U opštem smislu to su porodice koje redovno navraćaju u okrug X, i zato su to one prema kojima mi imamo – i, verovatno, niko drugi – izvesnu odgovornost. U slučajevima kada se smatra da određene porodice pripadaju ovom konkretnom delu putujućeg stanovništva, poželjno je, iako ne mislimo da je uvek praktično, da se konsultuje okružni zdravstveni načelnik g. X, pre nego što se preduzmu bilo kakvi koraci. Tek onda se može prihvatiti da porodice ostanu tamo gde su ili se mogu sprovesti, ako ne drugačije, onda pod pretnjom zakona, na druge prihvatljive lokacije. Nadam se da će biti moguće da neki ovakav sistem sprovede policija.

Ostaju druge pojedinačne porodice ili, što je važnije, *grupe koje nemaju nikakvu pripadnost okrugu X i za koje svi mi osećamo da ih treba držati u pokretu i usmeriti izvan okruga* (podvukla Dž. O.). U tim slučajevima brzina je često faktor od vitalne važnosti za uspeh, kao što su pokazale akcije preduzete protiv porodica blizu skretanja za ulicu X. Ta preduzeta akcija, kako sam ja shvatio, sadržala je dogovor s lokalnim sudskim načelnikom o jednom posebnom sudu koji bi, s nalogima uručenim porodicama, osigurao njihov brzi dobrovoljni (*sic*) odlazak.

Meni to izgleda kao najefikasnija akcija koju za početak treba preduzeti.

Ako, međutim, ta akcija ne dovede do rezultata, ili zbog nemogućnosti da se obezbedi saradnja lokalnog sudskog načelnika, ili ako su Cigani čvrsto rešeni da ostanu (podvukla Dž. O.) onda je, smatram, poželjno da treba da imamo unapred pripremljenu radnu grupu sačinjenu od predstavnika iz zainteresovanih odeljenja koja bi se mogla okupiti na hitan poziv i planirati akciju koju treba preduzeti. Predlaže se da nju treba da čini više od jednog predstavnika iz svakog odeljenja tako da, u slučaju odsustva jednog člana, ona i

dalje može efikasno da funkcioniše. Neće biti uvek neophodno prisustvo više od jednog člana. Ovaj dopis se prosleđuje iz odeljenja okružnog saveta:

Načelnici g. X i g. Y,

Nadzornici g. X i g. Y

Zdravstvo i socijalno g. X i g. Y.

Bilo bi mi zadovoljstvo ako biste mi uputili svoje komentare na goreizloženo i, ako se složite s ovim pristupom, imena vašeg predstavnika za radnu grupu.”

Odgovor šefa policije

4. maj 1970.

“Dragi gospodine,

Postupak prema Ciganima

Osvrt na vaš memorandum od 24. aprila povodom gorenavedenog predmeta.

Slazem se u pogledu razlike koju treba podvući između Cigana koji imaju veze s okrugom X i onih koji ih nemaju. Nakon višegodišnjeg bavljenja ovim ljudima, policija je prikupila dosta osnovnog znanja o tim različitim tipovima (podvukla Dž. O.). Izgleda da vi sada predlažete uspostavljanje jedne priznate radne grupe predstavnika zainteresovanih odeljenja koja bi se okupila na hitan poziv i planirala akciju uklanjanja putnika druge kategorije, odnosno, 'stranaca', ukoliko se nasele u okrug. Kao što ste ukazali, važno je da se brzo reaguje u takvoj situaciji. U tom cilju sve patrole okružne policije imaju instrukcije da smesta uspostave vezu s ovim ljudima i da se prema njima odlučno postave. Iskreno govoreći, osećam da osnivanje nekog komiteta nije najbolja metoda u datim okolnostima, i sasvim bezbedno možete policiji prepuštiti akciju prema 'strancima'. Uvek smo uspevali da ih se uspešno otarasimo (podvukla Dž. O.). Metoda naloga i posebnog suda se sigurno primenjuje kad god je to neophodno.

S našeg stanovišta, Ciganin s vezama u okrugu X verovatno će zaprljati lokaciju i razbacati đubre, vršiti razne prekršaje i na njega će se žaliti stanovnici i lokalne vlasti. Naša politika je bila da moramo preduzimati akcije kada dođe do prekršaja i žalbi. *Druga je situacija ako se ti ljudi zabiju u šumu ili na neko drugo nepristupačno mesto (podvukla Dž. O.) i niko-*

me ne smetaju. U tim slučajevima srećni smo da ih ostavimo na miru. Svestan sam potrebe da se izbegne mučna situacija i *mi zaista koristimo drugačije metode s ljudima koji imaju lokalne veze* (podvukla Dž. O.). Zaista smo u izvesnom broju takvih situacija pozivali g. X.

U celini, više bih voleo da nastavimo sa preduzimanjem samostalnih akcija sa 'stranim' putnicima u interesu brzine, ali bih bio srećan i da pošaljem predstavnika da pomaže radnoj grupi pri rešavanju težih slučajeva vezanih za Cigane s lokalnim vezama.

Iskreno vaš,
šef policije"

DA LI SE IŠTA PROMENILO KRAJEM DEVEDESETIH?

Tužno je to što su Cigani, devedesetih godina, mnogo više ranjiviji prema kaznama i sedenterističkim uvredama zbog nedavne tvrdnje britanskog ministra unutrašnjih poslova "nove laburističke" vlade, "Časnog" Džeka Stroua. On je u radio-emisiji, izjavio da "neke grupe Putnika trguju s popularnom sentimentalnom slikom Cigana kao s maskom koja prikriva ozbiljne zločine": "Mnogi od tih takozvanih Putnika izgleda smatraju da je savršeno prihvatljivo da izazivaju nerede u nekom kraju, da provaljuju u kuće, krađu, objavaju kola, izazivaju raznorazne nevolje, uključujući vršenje nužde u hodnicima firmi i tako dalje, i da mogu proći s tim (*Daily Mail*, 20. avgust 1999)."

Ciganin, gospodin Smit, koji živi u istom selu u kome Strou ima vikendicu, na to je odgovorio: "Niko iz moje porodice nije dobro primio ove reči. Mi želimo da se držimo po strani, sami za sebe, ali ne volimo ovakve primedbe i smatramo da je vrlo čudno da one potiču od nekog kao što je ministar unutrašnjih poslova."

Njegova žena, gospoda Smit, rekla je: "Putnici su ponosan narod, i ne želimo da nas optužuju za stvari koje ne radimo." Rođak gospodina Smita je tvrdio: "Mi plaćamo porez, a jedan deo tog poreza ide na plaćanje lokalne policije da čuva kuću gospodina Stroua, a ipak, on javno iznosi takve napomene, obojene predrasudama. Ne znam šta je prouzrokovalo njegov napad na Putnike ali je njemu zaista potrebno

da svoje podatke dovede u red. (*The Oxford Times*, 27. avgust 1999)”

Primebde ministra unutrašnjih poslova prenete su Komisiji za rasnu jednakost. Bez sumnje, on nije tužen zbog lukavog i poznatog sredstva razlikovanja “pravih” od takozvanih lažnih grupa Putnika. Ipak, tadašnji predsednik Komisije izjavio je da su ministrove napomene nanele neizrecivu štetu.

Posebno deprimira, ako ne, i zastrašuje činjenica da su opširne višegodišnje rasprave koje sam ja – ali i drugi autori – objavljivala i distribuirala, a koje su dovodile u pitanje pojam “pravih” i ostalih, bile i ostale nevažne ljudima iz vlasti (Ekton, 1973, Adams i sarad., 1975, Oukli, 1983). Bez sumnje, Kripsov izveštaj prethodne laburističke vlade nije čitao ni ministar unutrašnjih poslova a ni novi vladini službenici. Niti su razmatrali posledice ukidanja odluke konzervativne vlade iz 1992. o dužnosti lokalnih vlasti da obezbede lokacije za Cigane. Stoga je naše istraživanje efekata prvobitne obaveze da se tako radi, s početka sedamdesetih, poprimilo novi obrt. Ta dužnost je trajala nešto više od dvadeset godina.

Razlika u kategoriji između “pravih” i lažnih Cigana ima dugu i sramnu istoriju. Himler je koristio u početku isto sredstvo kako bi pravio razliku između “pravog arijevskeg Roma” i svih ostalih poniženih “drugih” koji su stupali u brak sa seljacima i kriminalcima. U prvo vreme, prvu grupu je trebalo spasiti od gasne komore, iako je, na kraju, razlika u kategoriji izgubila važnost i svi su podjednako bili osuđeni na genocid. Već sam naglasila kako je pisanje unutar Evrope i o njoj, a posebno na Zapadu, imalo posebne posledice za samu konstrukciju tih tekstova, s obzirom na datu blizinu čitalaca. To može biti manje značajno u eri Interneta. Neciganski i ciganski čitaoci ili njihovi posrednici komuniciraju preko Romneta. Romi iz Istočne Evrope koje je Fonseka (1995) imenovala, fotografisala i često opisivala u ne baš lakavom svetlu, uputili su odgovor uvređenih. Istovremeno, intimni detalji su prijali “sjajnim zvezdama”, *glitterati-ima*, dok su, istovremeno, podrivali kredibilitet kod većine Roma, Cigana, naučnika i pristalica različitih uverenja.

Dok sam u prošlosti uvek do tančina vodila računa o pojedinačnim detaljima i grupnom stereotipiziranju, nisam mogla da predvidim kako će se “indijsko po-

reklo” Roma podići do nivoa mitske povelje uz globalni porast geografskog i sedentarističkog nacionalizma. Postoji čitavo obilje pogrešnih tumačenja i parafraza nepročitanih tekstova. Mnogi neromski posrednici koji nisu pročitali moju monografiju, niti čak ono malo stranica na kojima sam ispitivala jednodimenzionalno i jednorasno poreklo svih Cigana, karikiraju moje teorije. U Nizozemskoj, Vim Vilems, koji je mnogo beskompromisnije tvrdio da je indijsko poreklo totalno neciganska akademska izmišljotina (1997), maltene je proglašen za zlikovca. Slično se desilo i Liju Lukasenu (1998) koji je tvrdio da je rodna postojbina mnogih Putnika u Nizozemskoj.

Dajem primer sopstvenog blažeg slučaja (Oukli, 1997). Godine 1999. održala sam niz predavanja na Srednjoevropskom univerzitetu u Budimpešti kao deo kursa o Ciganima; jedan ruski lingvista bio je zbunjen neskladom između onoga što mi je pripisivao Romnet i mojih predavanja. Da li smatram da su Romi i Cigani etničke grupe? Drugi tvrde da ja to potpuno osporavam. Istakla sam da sam jedna od prvih koja je to izjavila oslanjajući se na rad Frederika Barta. Moja monografija je tom pitanju posvetila celo poglavlje. Ali je taj ruski lingvista saznao stvari sa Interneta, miljama daleko od Zapadne Evrope, i bez čitanja mojih originalnih tekstova. Ista iskrivljenja mogu se sada dogoditi antropolozima koji rade na terenu širom zemaljske kugle, gde god postoji kompjuterski pristup. Etnografski detalji su mnogo lakše dostupni ili parafrazirani ma gde bila istraživačka lokacija. Tekstovi tako postaju izgovori za pogrešna čitanja. Geografska lokacija pisca, čitaoca i etnografije, može postati manje važna nego u prošlosti. Antropolog nastavlja da obavlja svoju etičku i političku dužnost kako bi zaštitio proučavane narode od štetnog izlaganja javnosti. Zahvaljujući Internetu, i etnografija i teorija kruže u mnogo širem rasponu i mogu biti podložni pogrešnim tumačenjima.

U zaključku želim da ponovim kako se tekstovi konstruišu svojim istorijskim i intelektualnim kontekstom i radi njega. Promene u komunikacionoj tehnologiji unose novi sastojak. Prevazilaženjem straha od izlaganja pojedinaca oku javnosti, ličnih ili zvaničnih tajni, nastaju izmene u stilu, u pripovednim i teorijskim pitanjima. Antropolog ima različito lokalizovane tekstove u odnosu na koje piše. Oni nisu obavezno tekstovi trgovaca i misionara na koloni-

obavezno tekstovi trgovaca i misionara na kolonizovanoj teritoriji. Pisac nikada, ni u jednoj fazi, ne može imati potpunu kontrolu nad tekstem. Ispod onoga što se reklo s namerom, uvek se mogu iskopati stvari koje su nesvesno prećutane. Kada odlučim da napišem novi poduži tekst o Ciganima, još uvek će biti nešto prećutano, ali će se njegov oblik promeniti.

LITERATURA

- Acton, T. et. al. (1997) Gender Issues in Accounts of Gypsy Health and Hygiene as Discourses of Social Control. In T. Acton and G. Mandy (eds) *Romani Culture and Gypsy Identity*, Hatfield: University of Hertfordshire Press, pp. 164-87.
- Adams, B., Okely, J. et. al. (1975) *Gypsies and Government Policy in England*, London: Heinemann.
- Bloch, M. (1988) Interview with G. Houtman, *Anthropology Today*, 4 (1):18-21.
- Campbell, A. T. (1995) *Getting to Know Wai-Wai*, London: Routledge.
- Clifford, J. and Marcus, G. (eds) (1986) *Writing Culture*, Berkeley: University of California Press.
- Cripps, J. (1976) *Accommodation for Gypsies*, Department of the Environment, London: Her Majesty's Stationery Office.
- Fonseca, I. (1995) *Bury me Standing*, London: Chatto and Windus.
- Gay Y Blasco, P. (1999) *Gypsies in Madrid: Sex, Gender and the Performance of Identity*, Oxford: Berg.
- Gmelch, S. (1986) *Nan: the life on an Irish Travelling Woman*. London: Souvenir Press.

Granfors, M. (1977) *Blood Feuding among Finnish Gypsies*. Helsinki: University of Helsinki Press.

Gay, W. (1975) Ways of Looking at Roma: The Case of Czechoslovakia. In F. Rehfisch (ed) *Gypsies, Tinkers and Other Travellers*, London: Academic Press, pp. 201-29.

Herzfeld, M. (1997) *Potrait of a Greek Imagination: an Ethnographic Biography of Andreas Nenedakis*, Chicago IL: University of Chicago Press.

Kaminiski, I-M. (1980) *The State of Ambiguity: Studies of Gypsy Refuges*. Gothenburg: University Anthropological Research.

Van de Port, M. (1998) *Gypsies, Wars and Other Instances of the Wild*, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Willems, W. (1997) *In Search of the True Gypsy: from Enlightenment to Final Solution*, London: Frank Cass.

Williams, P. (1984) *Marriage Tsigane: Une Ceremonie de fiancailles chey les Rom de Paris*, Paris: L'Harmattan-Selaf.

(S engleskog prevela: Dragana R. Mašović)